

ВІДГУК

офіційного опонента доктора політичних наук, професора
Смолянюка Володимира Федоровича на дисертаційну роботу
Устименка Богдана Миколайовича «Політико-правові механізми
протидії російській агресії на морі», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 –
Політологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Актуальність теми представлено дослідження обумовлена фактором російської агресії проти України, розпочатої у 2014 р. та посиленої до широкомасштабного рівня 24.02.2022 р. Телеологія російської агресії є максимальною – знищення української державності та ідеології національного державотворення, перетворення українства на південно-західний різновид «великоросійського народу», захоплення матеріальних активів України (насамперед її економічного комплексу), повне унеможливлення подальших спроб українського народу стати повноцінним розпорядником своєї історичної долі. Матеріальним середовищем здійснення російської агресії є всі відомі фізичні сфери – суходільна, повітряно-космічна, а також морська.

Досліджуючи проблематику російсько-української війни, слід мати на увазі більш широкі наміри сусідньої держави, керівництво якої поставило за мету перетворення РФ на глобальну воєнно-політичну силу. У контексті морських намірів Росії йдеться про її постійну й «ефективну» військово-морську присутність в акваторіях не лише морів (Азовського, Чорного, Середземного, Каспійського, Охотського та морів, що омивають російську Північ), а й океанів – Атлантичного, Тихого, Північного льодовитого. Про це йдеться у Морській доктрині РФ від 31.07.2022 р. – документі, розробленому та затвердженому на пікові російської агресивності.

Практичними свідченнями активного використання РФ своїх воєнно-морських можливостей слід визнати чітку наявність морської складової у війнах періоду перебування на посаді глави російської держави В.Путіна. Так було під час російсько-грузинської війни 2008 р. та громадянської війни у Сирії (починаючи з 2015 р.). На сирійській території РФ утримує воєнно-морську базу Тартус. Агресивні дії проти України ведуться із використанням можливостей Чорноморського флоту та Каспійської флотилії ВМФ Росії.

Додатковим підтвердженням рішучості російського керівництва у контексті реалізації морських інтересів слід вважати будівництво у 2016-2018 роках мосту через керченську протоку. Окрім блокади українських торгових портів це отримало широкий пропагандистський розголос та переконало більшість росіян у «перетворенні Азову на внутрішньо-

російське море». Незважаючи на незначні фізичні розміри азовської морської акваторії, морська (океанська) рішучість РФ стала чинником її подальшої імперської трансформації на великодержавних засадах.

Такому розвитку подій контрастує недостатня готовність української сторони забезпечувати морську безпеку держави і суспільства. Слабкість морських позицій України своїм наслідком має зниження загального рівня національної безпеки, яка з моменту законодавчого оформлення (Закони України від 19.06.2003 р. «Про основи національної безпеки України» та від 21.06.2018 р. «Про національну безпеку України») категорією «морської безпеки» фактично не оперували. Ситуація змінилася лише у 2022 р. (на 31-му році незалежності України, коли було прийнято Стратегію морської безпеки України. Проте навіть з її прийняттям дистанція між теоретизуванням з питань морської безпеки та її практичним забезпеченням залишилась неподоланою.

Виходячи з цього, актуальність даного дисертаційного дослідження не підлягає сумніву. Дослідження та узагальнення досвіду діяльності України та інших держав у сфері політико-правової протидії російській агресії на морі є нагальними й такими, що потребують публічної наукової рефлексії.

Мета дисертації та дослідницькі завдання. Послідовність дослідницьких завдань, обрана автором, дозволяє успішно виконати його мету – розробити теоретичні основи визначення та застосування політико-правових механізмів протидії актуальній та потенційній агресії РФ на морі, виробити на цій підставі науково обґрунтовані пропозиції практичного характеру, спрямовані на підтримання миру та безпеки у Світовому океані, та рекомендації щодо їх застосування. Задля виконання цієї мети дисертантом здійснено наступні пізнавальні опції:

розглянуто стан наукової розробки проблеми та окреслено методологію дослідження політико-правових механізмів протидії російській агресії на морі;

розкрито поняття «політико-правові механізми протидії російській агресії на морі»;

проаналізовано документи, з яких складається міжнародний правовий режим морської безпеки та розкрито поняття «агресія»;

досліджено історико-геополітичні передумови агресії РФ в Азово-Чорноморському басейні;

досліджено акти агресії Росії, вчинені в морських просторах України;

розроблено конкретні пропозиції, спрямовані на протидію агресії РФ в морських просторах України за допомогою політико-правових механізмів;

досліджено акти агресії Росії, вчинені в морських просторах Грузії, та розроблено пропозиції, спрямовані на протидію російській агресії в морських просторах Грузії, за допомогою політико-правових механізмів;

проаналізовано Морську доктрину РФ в контексті можливого поширення російської агресії на морі;

проаналізовано російсько-китайські відносини в контексті використання акваторії північного морського шляху та встановлено пов'язані з цими відносинами потенційні загрози морській безпеці світу;

виокремлено групи політико-правових механізмів протидії російській агресії на морі.

На наш погляд, запропонована дисертантом гносеологічна матриця дослідження є цілком прийнятною, дозволяючи на прийнятному рівні висвітлити об'єкт дослідження (проблеми морської безпеки України, Грузії та світу в умовах реальної і потенційної агресії РФ) та його предмет (політико-правові механізми протидії актуальній та потенційній російській агресії на морі).

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні наукові положення, висновки й практичні рекомендації, викладені в дисертації, є логічними та послідовними. Обґрунтованість представлених здобувачем наукових положень базується на аналізі наукових та науково-дидактичних праць вітчизняних авторів, науково-інформаційних та аналітичних розробок зарубіжних фахівців, відповідної нормативної бази. Привертає увагу насиченість дисертації посиланнями на іноземні джерела (114 позицій), що руйнує усталений стереотип про «містечковість» вітчизняних досліджень, їх відірваність від західних трендів розвитку гуманітаристики.

У вступі прописано низку положень, що є обов'язковими для дисертаційних робіт рівня PhD: визначено актуальність теми, наукову новизну, об'єкт та предмет дослідження, розкрито його методологічну базу, окреслено мету, конкретизовано науково-дослідницькі завдання, практичне значення дисертаційної роботи тощо.

Важливими моментами першого розділу є визначення стану наукової розробки проблематики морської безпеки, методологічних засад висвітлення цього структурного елементу національної безпеки, а також аналіз політико-правових механізмів протидії російській агресії на морі. Дисертант в цілому успішно доводить, що морська безпека є комбінованою соціально-політичною характеристикою соціуму, територіально наближеного до морської акваторії та має розглядатися у тісному зв'язку з іншими сферами забезпечення національної безпеки – воєнною, державної безпеки, громадської безпеки. Спираючись на детально опрацьовану

нормативно-правову базу (як вітчизняну, так і міжнародну), дисертант пропонує авторське визначення «політико-правових механізмів протидії російській агресії на морі», систематизує політико-правові механізми, які можуть бути застосовані як засоби протидії агресії РФ на морі, а також формулює рекомендації для України та Грузії про застосування проти агресії Росії в морських просторах цих чорноморських держав конкретних політико-правових механізмів.

Достатній ступінь розробки автором предмету дослідження додатково ілюструється опрацюванням Б.Устименком проблематики міжнародного правового режиму морської безпеки. Задля цього ним використано доволі значний масив інформаційних джерел, розроблених під егідою Конвенції ООН з морського права, а також Женевські конвенції з морського права 1958 р. Дисертантом встановлено, що Морська доктрина РФ доволі часто суперечить нормам міжнародного морського права, що формує передумови продовження Росією агресивної політики на морі.

Другий розділ дисертації, розкриваючи історико-геополітичні передумови агресії РФ в Азово-Чорноморському басейні, виконує основне пізнавальне навантаження всього дослідження. Зокрема, дисертант аналізує історичний контекст формування мілітарних потенціалів держав регіону. При цьому ним звертається особлива увага на послідовну політику Москви, спрямовану на нарощування ударних спроможностей Чорноморського флоту з метою реалізації імперських стратегій безвідносно до назви держави (Російська імперія, СРСР, РФ). Як наслідок, протидія російським планам з боку західних держав та Туреччини стала чітко сформованою особливістю розвитку регіону. Практичні прояви російської великодержавної політики на собі відчули Грузія (2008 р.) та Україна (2014-2023 рр.). У випадку затягування російсько-української війни та збереження правлячого кремлівського режиму можливим вбачається продовження російської експансіоністської політики в регіоні, спрямованої проти інших держав. З метою посилення міжнародного впливу на РФ задля приборкання її імперських інтересів та відновлення міжнародно визнаних міждержавних кордонів в чорноморському регіоні (включно з поверненням Криму Україні) дисертантом розроблено відповідні пропозиції (18 положень у контексті відновлення морської безпеки України та 10 положень у контексті відновлення морської безпеки Грузії), які апелюють до морського авторитету визнаних держав-лідерів – США, Великої Британії, а також до міжнародних організацій.

Третій розділ дослідження має як реальний, так і гіпотетичний підтексти, оскільки в ньому аналізуються можливості ймовірного застосування Росією морської сили на морі у віддалених від неї районах. Зокрема, автор вказує, що акваторіями, де РФ може зважитися на

застосування силового потенціалу, можуть бути: Азовське та Чорне моря; східна частина Середземного моря; Чорноморські, Балтійські та Курильські протоки; райони проходження світових морських транспортних комунікацій, в тому числі прилеглих вздовж азійського та африканського узбережжя. В якості Регіональними напрямками національної морської політики РФ вважає Арктичний, Тихоокеанський, Атлантичний (Балтійський, Азово-Чорноморський та Середземноморський басейни), Каспійський, Індooкеанський та Антарктичний регіональні напрями. Воєнно-політичні реалії сьогодення є такими, що Росія періодично демонструє свій військово-морський прапор у названих регіонах попри те, що загальний стан її ВМФ поступово погіршується.

«Силове» обґрунтування Росією необхідності присутності у названих вище акваторіях дисертантом доведене на основі аналізу «викликів та загроз національній безпеці та сталому розвитку РФ, пов'язаних зі Світовим океаном». При цьому російське керівництво своїми головними суперниками у світовому океані бачить США та НАТО, нехтуючи фактом незмірно більших морських можливостей держав північноатлантичного регіону.

Органічним моментом дисертаційного дослідження виглядає аналіз поглядів російського політичного керівництва на використання Північного морського шляху. Слід відмітити, що дисертант досліджує перспективи російської Півночі з огляду на китайський геополітичний фактор. Дисертант констатує присутність Китаю у північно-морській стратегії Росії, включно з проголошенням з боку Пекіна амбітного плану розбудови «арктичного шовкового шляху». Поразка РФ у війні призведе до послаблення її можливостей на північному узбережжі Євразії. Цим неминуче скористається КНР у своїх інтересах. Така перспектива на сторінках дисертації позначена, що додатково посилює її прогностичну складову.

На такій теоретичній та фактологічній основі дисертант пропонує групи політико-правових механізмів, які можуть бути використані проти актуальної та потенційної агресії РФ на морі. Показово, що тут чітко позначені інтереси України, у війні проти якої Росія використала (використовує) власний морський потенціал. Значно поступаючись РФ у вимірі морської могутності, Україна успішно протидіє агресору на морі. Подібний досвід може бути корисним для інших держав, на чий морські інтереси Росія демонстративно зазіхає.

Якщо узагальнити, то кожен розділ дисертації Б.Устименка, відповідно до науково-дослідницьких завдань, є змістовно насиченим, розкриває важливі аспекти обраної теми та має розгорнуті висновки. Усі розділи дисертації органічно взаємопов'язані та мають внутрішню логіку викладення матеріалу. У загальних висновках повністю розкрито результати дисертаційного дослідження та окреслено авторське розуміння сутності

заявленої теми. Це свідчить про належний рівень наукової компетенції та професійної кваліфікації дисертанта.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці: запропоновано визначення «політико-правові механізми протидії російській агресії на морі» як сукупності політичних і правових рішень та дій суб'єктів міжнародного права на національних, регіональних та глобальному рівнях, які направлені на протидію актуальній або потенційній агресії РФ на морі; запропоновано політико-правові механізми, що можуть бути використані суб'єктами міжнародних відносин проти актуальної та потенційної збройної агресії РФ на морі; запропоновано конкретні пропозиції, спрямовані на протидію агресії РФ в морських просторах України та Грузії за допомогою політико-правових механізмів.

Повнота висвітлення результатів дослідження в опублікованих працях. Основні наукові і практичні результати, що отримані у ході дослідження, на достатньому рівні висвітлено в 6 наукових статтях у фахових виданнях України та 6 тезах за матеріалами міжнародних і національних наукових конференцій. Усі публікації є одноосібними. В них повною мірою відображено всі розділи дисертації.

Оцінка оформлення дисертації. Рукопис дисертації відповідає нормам продукування наукових текстів. Відчувається, що обрана для захисту наукова проблема ретельно вивчена та опрацьована автором, а для її всебічної аргументації задіяно значний обсяг фахової літератури та емпіричних джерел.

Практичне значення одержаних наукових результатів. Пропозиції та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані:

у діяльності органів державної влади України та Грузії, міжнародних організацій при формуванні та реалізації політики морської безпеки;

при здійсненні планування у сферах національної безпеки і оборони на близьку, середню та тривалу перспективу;

у науково-дослідній роботі при проведенні подальших наукових досліджень у сферах протидії російській агресії на морі, забезпеченні національної, регіональної та глобальної безпеки України;

в освітній діяльності при викладанні академічних курсів «Геополітика», «Політична конфліктологія», «Глобалістика», «Основи національної безпеки» та підготовці необхідного дидактичного забезпечення.

Визнаючи системність, цілісність і ґрунтовність дослідження Б.Устименка, варто звернути увагу на певні дискусійні моменти:

Перше. У роботі недостатньо уваги приділено геополітичній теорії. РФ історично є державою, яка, будучи телурократичною за своїми витоками, намагається надати таласократичним проявам необґрунтовано-надмірного вигляду. Звідси вікові претензії Росії на «заволодіння чорноморськими протоками», «вихід до Індійського океану», віднесення точки Північного полюсу до «російських арктичних володінь» тощо. Проте теоретичний базис класичної геополітики на сторінках дисертації не використовується, хоча це дозволило б дослідити телуро-таласократичну асиметрію російської державності та пояснити гіпертрофовану увагу Кремля до морського складника державної політики.

Друге. Дисертант вдало використовує міжнародні та національні правові джерела, які регулюють (мають регулювати) різні аспекти поведінки держав на морі. Разом з тим, ним не враховані останні нормативно-правові доповнення української сторони. Зокрема, 24.02.2023 р. набув чинності Закон України «Про припинення дії Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки». Проте у викладенні дисертанта такий правовий крок звучить як пропозиція, що не відповідає дійсності.

Третє. Робота виграла б від компаративного аналізу Морських доктрин РФ 2001, 2015 та 2022 рр. за критеріями глобалізації намірів, милітаризації, великодержавності (імперського шовінізму). Окремі порівняльні моменти між згаданими доктринами на сторінках дисертації присутні. Проте цільного вигляду компаративні співставлення в авторському викладенні не мають, що продиктувало необхідність написання надто розлогих висновків.

Четверте. Дисертація мала б більш структурований вигляд у випадку розмежування автором морської проблематики на економічну та воєнно-політичну (воєнно-стратегічну). На сторінках дисертації спостерігається комбінована версія трактування російської агресії на морі – і як економічних дій, і як власне воєнних (збройних). У такому разі слід було ввести нову категоріальну одиницю аналізу – «гібридна агресія на морі». У своїх наступних працях дисертанту бажано це врахувати.

П'яте. На рівні Морської доктрини Росія визнала головним морським антагоністом Організацію Північноатлантичного договору, що може отримати практичну об'єктивацію у вигляді збройного конфлікту (війни) між ними на морі. Виграшним моментом дисертації могло б стати порівняння флотів РФ (Північного, Тихоокеанського, Балтійського, Чорноморського) та США (2-го, 3-го, 4-го, 5-го, 6-го, 7-го, 10-го). На такій основі можна було б довести безпідставність претензій РФ на морські

перемоги на віддалених акваторіях. Тим більше, що виконанню «далеких» океанських завдань ВМФ ЗС РФ додатково перешкождали б дії британського, канадського, італійського, іспанського та інших флотів держав-членів НАТО.

Разом з тим, дані зауваження не применшують значення пізнавально-аналітичних можливостей автора, втілених у даній дисертації. Радше їх слід вважати напрямками посилення його дослідницького потенціалу, перспективними темами подальших наукових студій.

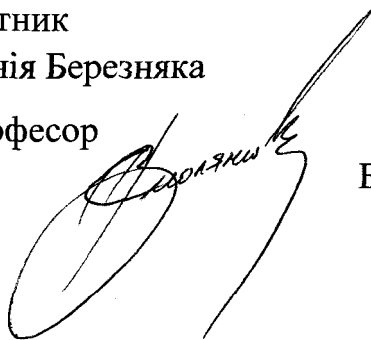
Загальний висновок. Аналіз дисертації свідчить, що поставлена у дослідженні мета досягнута, дослідницькі завдання успішно вирішені. Отримані результати мають практичне значення і можуть бути використані в науковій, педагогічній, аналітичній діяльності. Дисертація є самостійною і завершеною працею, в якій отримані нові наукові результати, що сприяють оптимізації та вдосконаленню освітньо-наукової діяльності. Робота оформлена відповідно до державного стандарту.

Дисертація за авторством Устименка Богдана Миколайовича «Політико-правові механізми протидії російській агресії на морі» виконана на належному науковому рівні, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а також пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Офіційний опонент:

головний науковий співробітник
Военної академії імені Євгенія Березняка
доктор політичних наук, професор

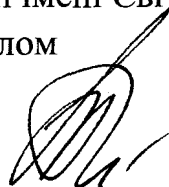
«01» червня 2023 року

Володимир СМОЛЯНЮК

Підпис Володимира Смолянюка засвідчую.
Заступник начальника Военної академії імені Євгенія Березняка –
Начальник служби по роботі з персоналом

«01» червня 2023 року

Сергій БІБА

